

ARCHEOLOGISCHE KRONIEK VAN HET WESTLAND 1994

door Drs. A.A.G. Immerzeel¹

'S-GRAVENZANDE

1. 's-Gravenzande, Marktplein, coördinaten 70,88/446,77, kaartblad 37B.

Aan de oostzijde van het Marktplein werd in 1993 het oude politiebureau en het postkantoor afgebroken. Op het braakliggende terrein werd voorafgaand aan de nieuwbouw van een appartementencomplex met winkels in de eerste maanden van 1994 een beperkt archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Het terrein was tot in de tweede helft van de 19e eeuw onbebouwd geweest en had in de voorgaande eeuwen altijd deel uitgemaakt van het grote (markt)plein in het midden van het dorp. Bij het onderzoek werden dan ook scherven vanaf de dertiende eeuw tot heden gevonden, waarbij er vooral een grote hoeveelheid aardewerkscherven uit de 14e en 15e eeuw werden gevonden. Dit leek op een ophogingslaag van afval.

Verspreid over het terrein is met behulp van een metaaldetector een groot aantal metalen voorwerpen en munten gevonden. Hieronder bevonden zich o.a. een gesp uit de 14e en een uit de 15e eeuw, een ring uit de 14e eeuw, tapkranen uit de 16e en 17e eeuw, lakenloodjes, beslagplaatjes, gewichten en musketkogels.¹

DE LIER

2. De Lier, Kraaiennest, coördinaten 78,94/442,87, kaartblad 37B.²

In 1994 is de laatste hand gelegd aan het veldonderzoek in het recreatiegebied Het Kraaiennest in deelplan Gaag. De laatste vindplaats (nr. 21.15¹) is onderzocht. Op een plek waar twee vroegere prielen samenkomen, verbreedt het zaveldek zich plaatselijk. Hier werd een concentratie inheems-Romeins aardewerk gevonden. Op grond waarvan een nederzetting verwacht mocht worden. Deze bleek uiterst sober te zijn. Een wandgreppel duidt op een huisstructuur, waarvan slechts een gedeelte is aangetroffen. Mogelijk gaat het niet eens om een woonplaats, maar om een veestalling. De vele indrukken van koeiepoten, alsook de aanwezigheid van een sloot die niet verbonden is met het percelingsstelsel en die uitloopt in een drenkkuil, lijken een dergelijke interpretatie te ondersteunen.

MAASLAND

3. Maasland, Duifpolder,

coördinaten 80,60/440,63, kaartblad 37E.

In het kader van de archeologische begeleiding van het Reconstructiegebied Midden-Delfland zijn er in de Duifpolder losse vondsten gedaan die mogelijk een aanwijzing zijn voor een tot nu toe onbekende woonplaats uit de eerste helft van de late middeleeuwen. Er zijn kogelpotscherven gevonden uit de 12e eeuw.³

4. Maasland, Prinses Irenelaan, de 'Drie Hoeven',

coördinaten 78,19/439,38, kaartblad 37B.

Hier werd onderzoek gedaan naar de opbouw van de terp waar de boerderij de 'Drie Hoeven' zich bevindt. In de terp werd aardewerk vanaf de 17e eeuw aangetroffen.⁴

MONSTER

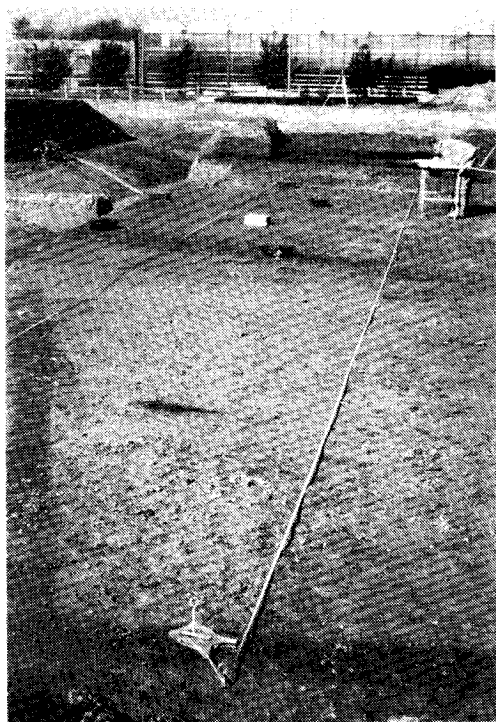
5. Poeldijk, Wateringseweg 105-107,

coördinaten 76,60/448,96, kaartblad 37B.

Zoals al was vermeld in de Archeologische Kroniek van 1993, waren er bij bouwwerkzaamheden in de buurt van de plaats waar in het begin van de jaren zeventig de tufstenen fundering van een Romeinse villa en ook het beroemde militair diploma, de zogenaamde 'Bronzen Brief' waren gevonden, ook nu opnieuw Romeinse sporen aangetroffen.

Het onderzoek dat hier naar werd uitgevoerd, is zeer de moeite waard geweest en leverde veel gegevens op over de directe omgeving van de Romeinse villa van Poeldijk. Het onderzoek en de verwerking van de vondsten is nog niet afgesloten, zodat volstaan moet worden met enkele voorlopige conclusies. In de opgravingsputten werden verschillende grachten aangetroffen, waarvan er in ieder geval één evenwijdig liep aan de Wateringseweg. Verder veel greppels, afvalkuilen en sporen van paalgaten, die mogelijk een aanwijzing zijn voor de aanwezigheid van gebouwen. Op de beperkte oppervlakte die nu opgegraven kon worden, was het echter nog niet mogelijk om uit de daar aanwezige paalgaten de plattegrond van een gebouw te reconstrueren.

Wat echter mogelijk nog belangrijker is, was de vondst van twee evenwijdig aan elkaar lopende grachten. Het leek hier te gaan om zogenaamde spitsgrachten die in de Romeinse tijd vaak een defensieve functie hadden. Dit idee werd nog versterkt door het feit dat er in het midden van een van de twee spitsgrachten een rij aangepunte paaltjes was aangebracht. Het lijkt op een militaire constructie waarbij de ook naar boven toe aangepunte palen tot net onder de waterlijn in de bodem van de gracht waren geslagen.

*Poeldijk, Wateringseweg,
sporen van greppels en
paalgaten uit de
Romeinse tijd, de donkere
banen en vlekken.
(Foto A.A.G. Immerzeel)*

*Poeldijk, Wateringseweg.
Een dwarsdoorsnede van
de twee evenwijdig aan
elkaar lopende
spitsgrachten uit de
Romeinse tijd.
(Foto A.A.G. Immerzeel)*

Bij het uitgraven van de grachten kwamen er veel scherven en bouwmaterialen te voorschijn. De datering van de grachten is aan de hand van deze vondsten te stellen op de 2e en 3e eeuw na Christus, dus gelijktijdig of net na de bewoning van de Romeinse villa. In ieder geval hebben de grachten tijdens de sloop van de villa nog open gelegen, omdat er in de gracht veel bouwpuin zoals tufsteen en tegulae gevonden werd.

Het merendeel van de vondsten dateerde zoals gezegd uit de 2e en 3e eeuw na Christus. Er zijn echter ook aanwijzingen voor vroegere bewoning, zoals de vondst van een mantelspeld uit de eerste helft van de 1e eeuw na Christus (een zogenaamd distelfibula) en een munt uit het eerste kwart van de 1e eeuw na Christus.

De vondst van een brok ijzerwolf (een halffabrikaat) doet vermoeden dat er ijzerbewerking binnen de nederzetting is geweest.⁵

NAALDWIJK

6. Naaldwijk, Zuidweg 36-38,

coördinaten 73,97/445,02, kaartblad 37B.

De boerderij van Groenewegen aan de Zuidweg 36, de zogenaamde 'Koepelwoning' is in 1994 afgebroken om plaats te maken voor een aantal nieuwe woningen. Deze locatie ligt vlakbij de Hoogwerf waar in de jaren dertig een uitgebreide nederzetting uit de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen is opgegraven. Tegenover de 'Koepelwoning' zijn op het terrein van het Proefstation in 1987 nog diverse sporen uit de Romeinse tijd gevonden, zodat er dus een grote kans bestond dat er bij graafwerkzaamheden op het boerderijterrein ook Romeinse sporen aangetroffen zouden kunnen worden.

De sloop- en graafwerkzaamheden zijn aandachtig door ons gevolgd, maar hierbij zijn geen overblijfselen uit de Romeinse tijd gevonden. Alleen muurwerk van kelders, waterputten en funderingen van de boerderij, die aan het eind van de 18e eeuw gebouwd moet zijn.⁶

7. Naaldwijk, Lange Broekweg 10,

coördinaten 75,18/445, 05, kaartblad 37B.

In een vorige aflevering van de Archeologische Kroniek is al eens gesproken over het zogenaamde 'verloren kasteel' in de 'Broek Boogaerd'. Het perceel waarin de resten van het kasteel zich bevonden, zou in 1994 bouwrijp gemaakt worden voor de bouw van een nieuw kassencomplex. Ook zou over het perceel een nieuwe weg aangelegd worden. De mogelijkheid bestond dat er bij deze werkzaamheden overblijfselen van het kasteel vernietigd zouden worden.

Om wat meer duidelijkheid te krijgen over de aanwezige kasteelresten werd er een verkennend booronderzoek uitgevoerd. Met hulp

van de vorige gebruiker/eigenaar, de heer J. Groenewegen, konden we al vrij snel de funderingsresten van het kasteel localiseren. Hierbij bleek dat de nog aanwezige muurresten pas op een diepte van 60 centimeter onder het maaiveld werden aangetroffen. Bij de grondboring werd ook een gracht gelocaliseerd. Hier was de grond echter tot ongeveer een meter onder het maaiveld verstoord. Dit houdt mogelijk verband met de opgraving die al in 1947 is uitgevoerd.

Voor de aanleg van het nieuwe kassencomplex zou eerst een grondverbetering uitgevoerd worden. Die hield in dat 40 cm. van de bovengrond zou worden afgegraven, waarna het perceel met een laag van ongeveer 70 cm. schone grond opgehoogd en geëgaliseerd zou worden. Dit betekende dat de nog aanwezige kasteelresten bij graafwerkzaamheden geen gevaar liepen. De medewerkers van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) besloten daarom geen opgraving uit te voeren. Door het booronderzoek is in ieder geval wel het bestaan en de juiste plaats van het kasteel definitief vastgesteld.

8. Honselersdijk, Harteveldlaan 52, coördinaten 78,40/446,24, kaartblad 37B.

In het tracé van de weg S-55, de zogenaamde 'Bloemenroute', (een directe verbinding van de bloemenveiling naar de S-11, de rondweg om Den Haag die aansluiting geeft op de nog aan te leggen rijksweg 19) waren ter hoogte van de Harteveldlaan in 1980 diverse bewoningssporen uit de Romeinse tijd aangetroffen. Een verkennend onderzoek om uit te vinden of er nog waardevolle Romeinse resten aanwezig waren, die een uitgebreidere opgraving vereisten, had een negatief resultaat. Het terrein bleek bij vroegere graafwerkzaamheden ernstig verstoord te zijn. Er werden enkele aardewerkscherven uit de Romeinse tijd gevonden.

9. Honselersdijk, Middel Broekweg, coördinaten 75,73/446,33, kaartblad 37B.

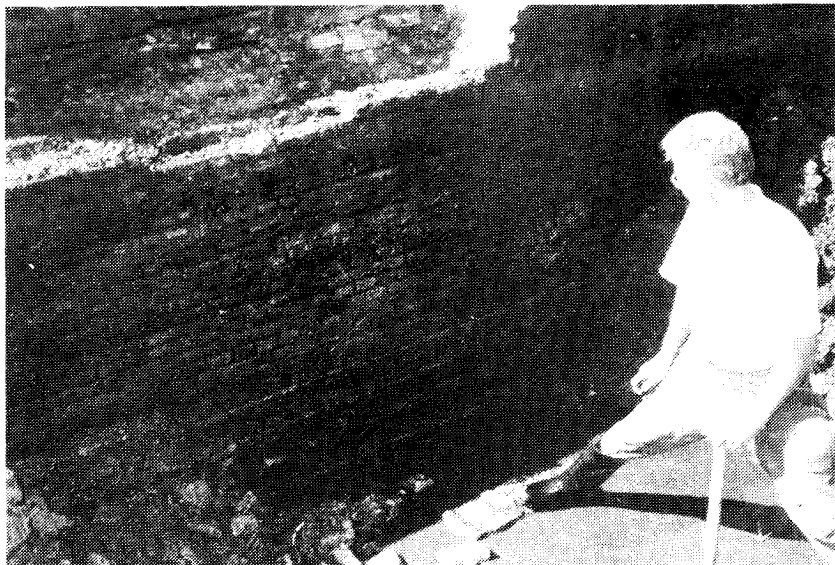
De Bloemenveiling Holland moest voor het realiseren van nieuwbouwplannen een groot gedeelte van het water 'De Strijp' verleggen. Voor de aansluiting van de oude naar de nieuwe 'Strijp' moest een al bestaande smalle sloot langs de Middel Broekweg zo'n tien meter verbreed worden. Bij het verbreden van deze sloot kwam een vrij zwaar stuk muurwerk tevoorschijn, precies in de noordelijke oude slootkant. Het bleek te gaan om een muur van 15,25 meter lang, 0,60 meter dik en 1,95 meter hoog. De beide zijanten waren netjes afgemetseld, waaruit bleek dat we de gehele muur aangetroffen hadden. Aan de slootzijde was de muur vakkundig afgewerkt en gevoegd. Aan de walzijde was dit niet gebeurd. Bovendien bleek dat hier de

(klei)grond heel erg hard geworden was. We maakten hieruit op dat voor het aanleggen van de muur een bouwput is uitgegraven die langere tijd heeft drooggestaan. De loodrecht afgestoken putwand is door uitdroging en inwerking van de zon als het ware licht gebakken. De muur werd hier stijf tegenaan gemetseld, waarbij aan de onderkant vijf lagen aan de slootzijde trapsgewijs waren aangebracht voor extra stabiliteit. Elke trap bestond uit twee lagen baksteen. De gehele muur was gemetseld, ook de onderste zogenaamde 'vlijlagen'. Bij nader onderzoek bleek er in de zuidelijke slootkant van de bermsloot langs de Middel Broekweg een zelfde soort muur aanwezig te zijn. Deze muur bevindt zich achter de nieuwe beschoeiing en hoefde daarom niet weggegraven te worden. We hebben dit bouwwerk maar gedeeltelijk uit kunnen graven, maar het leek erop dat dit net zo lang was als de noordelijke muur.

Na bestudering van oud kaartmateriaal zijn we tot de conclusie gekomen, dat het hier vrijwel zeker gaat om muurwerk van een brug die vanaf de Middel Broekweg toegang gaf tot de oprijlaan van het Huis Honselersdijk, het Lustslot dat Frederik Hendrik in de eerste helft van de 17e eeuw in Honselersdijk heeft laten bouwen. Op kaartblad 7 van de atlas van het Hoogheemraadschap Delfland, getekend door Kruikius in 1712, is die oprijlaan naar het kasteel erg duidelijk aangegeven. Op deze kaart zien we ook de bermsloot langs de Middel Broekweg, die ter hoogte van de oprijlaan wordt onderbroken. Daar moet dus een overgang geweest zijn. Gezien de afmetingen van het gevonden muurwerk en de doorvaartbreedte tussen de twee muren, namelijk 4,20 meter, is dit mogelijk een boogbrug geweest. Dit is echter niet helemaal zeker, omdat het muurwerk tot net onder de waterlijn was weggebroken en geen aanzet van een beginnende boog aanwezig was.

Aan de voet van de muur zijn enkele fragmenten van pijpstelen gevonden van een zeer dik type, die dateren uit de 17e eeuw. Misschien zijn dit tabakspijpen geweest van de metselaars. Daarnaast vonden we ook nog een fragment gepolijste natuursteen, dat mogelijk gebruikt is bij de afwerking van de brug. Het metselwerk en de meest voorkomende maat van de IJsselsteen (16 x 8 x 4 cm) duidt op een 17e-eeuwse datering van het muurwerk. Dit komt goed overeen met de periode waarin het Paleis van Frederik Hendrik gebouwd is, namelijk het tweede kwart van de 17e eeuw.

Nadat wij het muurwerk uitgebreid gefotografeerd, opgemeten en getekend hadden, zijn de restanten door de aannemer verwijderd. Het was nu namelijk een lelijke sta in de weg zo midden in het water. Het zou een grote belemmering voor de scheepvaart betekenen.

Honselersdijk, Middel Broekweg. Detail van de onderzijde van de fundering van de brug (Foto J.C. van Dijk)

Honselersdijk, Middel Broekweg. De funderingsmuur van de brug is een obstakel in de nieuwe verbrede vaart. (Foto J.C. van Dijk)

SCHIPLUIDEN

10. Schipluiden, Zouteveensepolder, coördinaten 82,24/443,21, kaartblad 37E.

In het kader van de archeologische begeleiding van het Reconstructiegebied Midden-Delfland zijn hier losse vondsten gedaan uit de tweede helft van de late Middeleeuwen, 14 - 16e eeuw.⁷

11. Schipluiden, Dorppolder, coördinaten 78,75/443,03, kaartblad 37B.

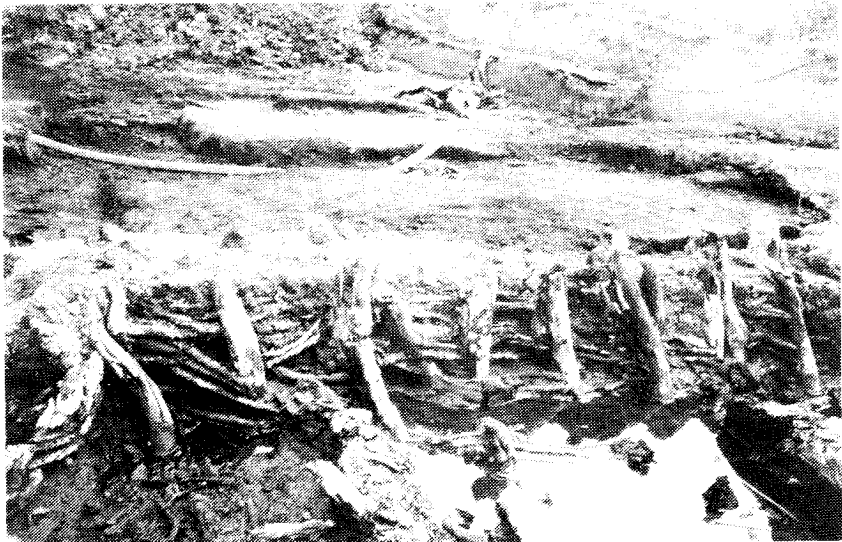
Losse vondsten Romeins aardewerk, die mogelijk een aanwijzing zijn dat zich hier een nederzetting heeft bevonden.⁸

12. Schipluiden, Oostbuurtseweg 32, Dorppolder, coördinaten 78,83/443, 67, kaartblad 37B.

Een terpje uit de Romeinse tijd.

Aan de Oostbuurtse weg, in de gemeente Schipluiden, is in 1994 het onderzoek voortgezet naar een inheems-Romeinse woonplaats op veen (zie Nieuwsbrief 3 en 4). Het onderzoek leidde tot spectaculaire resultaten. Er bleek hier gewoond te zijn op een kunstmatige ophoging aan de rand van een veenmoeras. Vier huizen lagen dakpansgewijs over elkaar heen. Elke voorganger vormde een versteviging voor de fundering van het nieuwe huis. Een terpje uit de Romeinse tijd is nog niet eerder gevonden in Midden-Delfland en daarmee

Schipluiden, Oostbuurtseweg. De vlechtwerkwallen van de boerderij uit de Romeinse tijd. (Foto A.A.G. Immerzeel)

vormt de vindplaats een nieuw nederzettingstype voor deze periode. Doordat de terp met bewoningsresten eeuwen onder de grondwaterpiegel heeft gelegen, zijn alle organische resten tot in de details bewaard gebleven. En anders dan in andere delen van het veengebied in Midden-Delfland is er hier geen sprake van erosie door verspoeling of oxydatie van het veen. Huis en erf bleken geheel geconserveerd. Naast de huizen zijn paadjes en heiningen gevonden. De paden bestonden uit kriskras neergelegde takken die hier en daar vastgepind waren met rechtopstaande takken. Ook is een klein platform van plaggen vastgesteld naast het jongste huis, aan de noordzijde daarvan.

Men mag ervan uitgaan dat vier generaties aaneensluitend op deze locatie gewoond hebben. Doorgaans rekent men maximaal 25 jaar per generatie, maar gezien de veronderstelde geringe levensduur van de huizen zijn de bewoningsfasen waarschijnlijk wat korter geweest. Vooral op basis van het dateerbare Romeinse import-aardewerk wordt het jongste huis in de eerste helft van de tweede eeuw na Christus gedateerd.

Terugrekenend moet het oudste huis in de eerste helft van de eerste eeuw worden geplaatst. Deze vroege datering maakt de vindplaats ook nog in een nader opzicht bijzonder. Er zijn in Zuid-Holland namelijk niet veel nederzettingen uit die vroege periode bekend.

De huizen zijn in twee groepen te splitsen. De oudste twee worden gekenmerkt door de aanwezigheid van stalboxen en vloeren van dikke pakketten mest. Het gaat hier om zogenaamde woon-stalboerderijen voor rundvee. De mest bevatte verharde koeievlaaien waarin de grassen die als veevoer dienden nog duidelijk herkenbaar zijn. In de mest zijn veel restanten van insecten aanwezig, vooral vliegepoppen. De constructiewijze van de oudste huizen is een zogenaamde A-constructie, dat wil zeggen dat de dakdragende palen als de benen van de letter A schuin naar elkaar toe geplaatst zijn. De nokbalk ligt dan op het kruispunt van beide palen.

De vloeren zijn ook niet opgebouwd met mest, maar uit klei- en veenplaggen. Het jongste huis had twee haardplaatsen. De haard in het werkdeel van het huis was slordig. In de directe omgeving zijn veel kleine resten van brons aangetroffen. Mogelijk heeft daarom in dit huis een bronssmid gewoond. In het woongedeelte lag een zeer nette haard, opgebouwd uit potscherven. De scherven waren in ringen neergelegd. Van buiten naar binnen was een kleurschakering zichtbaar van rood naar wit. Het mozaïek van scherven leek daarmee op een zon. De haard is minstens tweemaal op deze wijze herbouwd. De oudste fase van de haard is geconserveerd door medewerkers van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort. Hij is opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum

van Oudheden (RMO) in Leiden. dat ook de conservering financierde. Hetzelfde geldt voor belangrijke elementen van de houtconstructies.

De analyse van het botmateriaal wijst uit dat er uitzonderlijk veel ganzebotten aanwezig zijn. Het is niet ondenkbaar dat men ganzen gehouden heeft. Tot de zeer bijzondere vondsten behoort een gevlochten krans van wilgetwijgen. De krans maakte deel uit van een huisoffer en verwijst wellicht naar de levenscyclus.

WATERINGEN

13. Wateringen, Groene pad 14, coördinaten 77,33/449,280, kaartblad 37B.

Bij de afbraak van een oude tuinderswoning van het Langgeveltype aan het Groene pad 14 zijn waarnemingen gedaan bij de graafwerkzaamheden. De verwachting was namelijk dat het huis op of tegen een oude dijk aanstond. De aanwezigheid van een oud dijklichaam is echter niet onomstotelijk bewezen. Wel zijn de funderingen van het tuindershuis ingetekend en onderzocht. Het pand is waarschijnlijk omstreeks 1800 gebouwd.¹⁰

14. Wateringen, Korte Noordweg 2, coördinaten 77,78/449,26, kaartblad 37B.

In het tracé van de S-11, de rondweg om Den Haag zijn sporen uit de Late IJzertijd gevonden.

15. Wateringen, voorm. sportvelden van sportvereniging VELO, coördinaten 77,82/449,22, kaartblad 37B.

Ook deze vindplaats bevond zich in het tracé van de S-11 en vormt eigenlijk één complex met de vondsten vermeld onder nummer 14. Over een lengte van ongeveer 100 meter werd een cultuurlaag aangetroffen die ligt op de flank van een rug van oude duinen. Aan de onderzijde van deze cultuurlaag bevonden zich ploegsporen. Uit deze ploegsporen zijn aardewerkscherven uit de Midden-IJzertijd en fragmenten van een bronzen mantelspeld geborgen. Er zijn zó veel vondsten geborgen, dat het aannemelijk is dat er in de onmiddellijke nabijheid nog resten van een IJzertijd woonplaats moeten liggen.¹¹

16. Wateringen, Heulweg 34B, coördinaten 78,28/448, 44, kaartblad 37B.

In het tracé van de S-11 zijn sporen gevonden van een nederzetting uit de jonge Steentijd. Het gaat hier om een nederzetting die dateert uit ongeveer 3700 voor Christus. Deze ouderdom heeft men kunnen bepalen aan de hand van een analyse van grondmonsters uit de woonlagen in combinatie met de determinatie van het gevonden aardewerk.

De resultaten van deze opgraving zijn heel bijzonder, omdat het in dit gedeelte van Nederland nog niet eerder was voorgekomen dat een nederzetting uit de jonge Steentijd zó volledig kon worden opgegraven. Bovendien zijn er diverse paalgaten aangetroffen, waaruit de plattegrond van een gebouw kon worden gereconstrueerd. Dit was voor Nederland nog niet eerder aangetoond.

De nederzetting bevond zich op de top van een oud duin. Daarnaast is er voor deze periode naar verhouding vrij veel aardewerk aangetroffen, namelijk 49 kilogram. Ook werden er veel werktuigen van vuursteen zoals pijlpunten en bijlen gevonden en werktuigen van botmateriaal.¹²

NOTEN:

1. Met dank aan Ruud Heus, 's-Gravenzande voor het beschikbaar stellen van de gegevens over de metaalvondsten.
2. Archeologisch onderzoek in Midden-Delfland, Nieuwsbrief 5, mei 1995, blz. 3, H. van Londen.
3. Met dank aan P.W. van den Broeke voor het beschikbaar stellen van deze gegevens.
4. O. Dorenbos; Een terp onder de 'Drie Hoeven' in Maasland?; In Terra Nigra, nummer 133, maart 1995, blz. 11-13.
5. Met dank aan Frits Kleinhuis, assistent van de Provinciaal Archeoloog van Zuid-Holland, voor het verstrekken van gegevens.
6. Met dank aan C.J. van der Doef.
7. Met dank aan P.W. van den Broeke
8. Met dank aan P.W. van den Broeke
9. Archeologisch onderzoek in Midden-Delfland, Nieuwsbrief 5, mei 1995, blz. 2-3, H. van Londen.
10. Met dank aan C.J. van der Doef voor het verstrekken van de gegevens.
11. Evaluatie van het aanvullend archeologisch onderzoek, Regionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP).
12. Met dank aan de D.C.M. Raemakers, projectleider van de opgraving voor het verstrekken van de gegevens.